

*Алесь Жлутка
Нарадзіўся ў 1954 годзе
ў вёсцы Заполье на Магі-
лёўшчыне.*

*Кандыдат філалогіі, аба-
раніў дысертацыю па ла-
цінскай паэзіі Беларусі эпохі
Асьветніцтва.*

*У яго перакладзе друка-
валася паэзія Гарацыя,
байкі Эзопа і творы анакрэ-
онтыкаў.*

*Займаецца раньняй гіс-
торыяй Касьцёла на Бела-
русі, беларускай анама-
стыкай.*

Жыве і працуе ў Мінску.

Упершыню артыкул "Пан, Госпад, Спадар?" быў надрукаваны ў часопісе Беларускай Каталіцкай Грамады "Хрысьціянская думка", які выйшаў абмежаваным накладам і сёньня ўжо стаўся бібліяграфічнай рэдкасьцю. Тым не менш дасюль не сыціхаюць спрэчкі вакол праблемы, закранутай аўтарам. Таму рэдакцыйная рада вырашыла паўтарыць гэтую публікацыю на старонках "Нашай веры".

Як вядома, амаль ва ўсіх еўрапейскіх мовах зварот да Бога і ветлівы зварот да чалавека - ідэнтычныя і адрозьніваюцца часам толькі напісаньнем (з вялікай ці з малой літары). Напрыклад грэц. *Κυριος-κύριος* (да Бога) - (да чалавека), лац. *Dominus - dominus*, італ. *Signore - signore*, ням. *Herr - Herr*, рас. *Господь - господин*. І ў гэтым глыбокі сэнс: Боскі пачатак у чалавеку, абагаўленьне чалавечае натуры з прыходам у сьвет Збаўцы.

Зварот Пан - пан, у якім увасобленая ў беларускай мове гэтая павязь зямнога і нябёснага і стае прадметам гісторыка-філалагічнага дасьледаваньня аўтара.

Алесь ЖЛУТКА

ПАН, ГОСПАД, СПАДАР?..

Гэтыя словы знайшлі больш альбо менш шырокі ўжытак у беларускіх рэлігійных тэкстах і літургіі хрысьціянаў лацінскага (заходняга альбо каталіцкага) і грэцкага (ўсходняга альбо праваслаўнага) абрадаў, а таксама уніятаў (грэка-каталікоў) і пратэстантаў.

Ці павінны ўсе канфесіі карыстацца нейкім адным з названых азначэньняў Бога, ці кожная сваім асобным? І тады якое з іх набольш прымальнае да патрэбаў беларускага каталіцкага касьцёла?

Адказваючы на першае пытаньне, давядзецца зьвярнуцца да больш агульных разважаньняў. Часам можна пачуць такія меркаваньні: "Навошта нам розныя тэрміны, калі можна абыйсьціся адным? Бог адзін для ўсіх!" Сапраўды, Бог адзін, аднак шляхі да яго розныя. І, магчыма, паспаліты чалавек

даходзіць да лучнасьці з Абсалютам толькі стаўшы на адзін з гэтых шляхоў, уключыўшыся ў адну з пэўных рэлігійных традыцыяў. У хрысьціянстве гэта - каталіцкая, праваслаўная, уніяцкая альбо пратэстанцкая традыцыі. Адзінае для ўсіх хрысьціянаў абраднасьці пакуль што ня існуе, таму, імкнучыся да духовага ўдасканаленьня праз Хрыста, мы мусім далучацца да аднаго з існуючых веравызнаньняў. Ісці ж адразу некалькімі шляхамі адначасова, баюся, для звычайных сьмяротных проста немагчыма; гэтак жа як непрымальна раз-пораз мяняць канфесію.

Паўзіраўшыся больш пільна на два найстарарэчнейшыя на Беларусі абрады: лацінскі і грэцкі, мы заўважым, што гістарычна яны розьняцца ня толькі зваротамі да Бога: "Пан" і "Госпад" (раней паўсюль "Гасподзь"), аднак і іншымі тэрмінамі, якія ў сваю чаргу адлюстроўваюць больш глыбокую ўнутраную рознасьць абраднасьці і, нават, ментальнасьці: касьцёл і царква, кляштар і манастыр, ксёндз і поп, слуга і раб, аплатка і прасьвірка ды інш. Ці пагадзіліся б вернікі абедзвюх канфесіяў адмовіцца ад гэтых традыцыйных назваў? Ці ня прывядзе гэта ня толькі да зьбядненьня нашага слоўніка, але, што больш небяспечна, да гвалту над спрадвечнымі хрысьціянскімі традыцыямі?

Разважаючы ж над тым, што больш прымальнае для вернікаў-каталікоў: "Пан", "Госпад" ці "Спадар", на маю думку, адразу ж давядзецца адмовіцца ад апошняга тэрміна, які ня мае больш-менш даўняе традыцыі і сустракаецца ў літаратуры як зварот да Бога не раней 30-х гадоў нашага стагоддзя. Слова "Госпад" (Гасподзь), пашыранае ў тэкстах, зьвязаных з усходнім абрадам, альбо арыентаваных на яго (як у катэхізме, выдадзеным для навучаньня праваслаўнае моладзі айцамі езуітамі [1, 2]. Ягонае этымалогія тлумачыцца навукоўцамі такім чынам: "Прасл.**gospodь* уяўляе сабою

злучэньне дзвюх імянных асноваў, адна з якіх мае працяг у прасл.**gostь*... Паводле найважнейшых асаблівасьцяў, этымалогіі і значэньня слав.**gospodь* мае блізкі адпаведнік у лац. *hospes*<**ghost-pot-s* - зьверхнік гасьцей гаспадар... Другі кампанент складанага слова **gospodь* можа мець адпаведнік у і.э.**dem(s)-pot* - "галава сямі" (пар. грэц.*δεσ-πότης*) [3, с. 61; 4, с. 105 - 113].

У жывой беларускай мове "Госпад" (Гасподзь) стаіць ізалявана і ўжываецца толькі адносна Бога. Таму, ёсьць падставы лічыць яго запазычаньнем са стараславянскае. Больш прадуктыўнымі сталіся праславянскія "гаспадар" і "гаспадыня", ад якіх маем вытворныя "гаспадароў, гаспадарок, гаспадарыць, гаспадарыцца, гаспадарка, гаспадаравец, гаспадарскі, гаспадарства, гаспадынін, гаспадынічыць, гаспадынька, гаспадыньскі". Няма вытворных ад "гаспода" (5, с. 120). Слова "гаспадар", даволі пашыранае ў тэкстах і ў вуснай мове, ніколі аднак не выкарыстоўвалася ў стасунку да Бога. Яно і азначэньне "пан" падмянілі з часам таксама непрадуктыўнае кніжнае "госпадин", якое пачало ў нас зьнікаць даволі рана (прынамсі з канца XIII - у XIV ст.). У польскай мове, калі верыць А.Брукнэру, такая замена адбылася толькі ў XV ст. [6, с. 393].

Зварот "Пан", у адрозьненне ад "Госпад", у нашай мове мае большы сьмантычны абсяг і азначае: 1/ Гаспадар, зьверхнік: (Жыцьце Аляксея, сьпіс XV ст.) "...до пана своего пришол, рекучи..." [7, с. 96]; 2/ Як зварот да ўрадаўца, дастойніка, кіраўніка, уладара, у т.л. і найвышэйшага (напр., караля): (Наданьне князем Вітаўтам Манівіду вёскі Гераноны 17.09.1396) "...даем боярину нашему пану Монивиду..." [8, с. 44]; (Прывілей Вітаўта жыдом, якія жывуць у Вялікім княстве Літоўскім 1.07.1388) "Умыслили есмо с паны радми нашими..." [8, с. 175]; (Баркулабаўская хроніка за 1588 г.)